

Наставно-научном већу Филозофског факултета, Универзитета у Београду
Београд, 07. 04. 2020.

Реферат о завршеној докторској дисертацији

На седници Одељења за историју уметности од 13. 03. 2020. и на седници Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду одржаној 26. 03. 2020. изабрани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата Александре Человски под насловом „Визуелна репрезентација племства у српској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији“. По увиду у дисертацију, дајемо следеће мишљење:

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Александра (Самојило) Человски рођена је у Сремској Митровици 1991. године. Основне студије историје уметности завршила је на Филозофском факултету Универзитета у Београду 2014. године. Мастер студије завршила је на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду 2015. године. Током основних и мастер студија била је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Александра Человски је током основних, мастер и докторских студија била волонтер-водич на изложбама у више музеја и галерија: Народном музеју у Београду (2011–2012), Галерији САНУ (2013), Галерији Матице српске (2013, 2019). Уз то, у Музеју Српске православне цркве у Београду (2015) је била ангажована на пројекту теренског истраживања, пописивања и креирања електронске базе података о покретним културним добрима у власништву Српске православне цркве. У децембру 2016. године је у Народном музеју у Београду пред Комисијом за полагање стручних испита са успехом положила стручни испит и стекла право на стручно звање кустоса.

Током летњег семестра 2017. године је боравила у Бечу у својству гостујућег истраживача при Институту за модерну и савремену историју Аустријске академије наука (ÖAW), као стипендиста Аустријске агенције за интернационалну мобилност и кооперацију у образовању, науци и истраживањима (OeAD). Важан чланак Александре Человски, проистекао из завршног рада на основним студијама, објављен је у *Зборнику матице српске за ликовне уметности* (бр. 44, 2016) под насловом „Политика репрезентативности и портрет Андреје Андрејевића из Велике Ремете“. У мају 2018. године учествовала је на Петом интернационалном форуму студената докторских студија историје уметности Источне Европе при Хумболт Универзитету у Берлину где је одржала излагање под насловом „Politics of Visual Representation and Habsburg noblemen of Serbian ethnic origin in the 18th Century“. У *Зборнику Матице српске за историју* (99–1, 2019)

објављен је њен приказ монографије *Романови и Срби. Рецепција слике руских владара у уметности XVIII века* аутора др Владимира Симића.

Дисертација „Визуелна репрезентација племства у српској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији“ обима је 88.750 речи. Према стандардима наведеним у *Упутству о облику и садржају докторске дисертације која се брани на Универзитету у Београду*, објављеном 2019. године, ова дисертација у целости подразумева 265 страница (плус 4 са обавезним изјавама) од чега текст заузима 182 странице, док су 72 репродукције распоређене на 48 страница. Извори и литература су обима 18 страница.

2. Предмет и циљ дисертације:

„Визуелна репрезентација племства у српској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији“ јесте рад који за предмет истраживања има планску и осмишљену употребу уметности и визуелне културе у сврху пропагирања богатства, моћи и врлина племства у српској култури XVIII века. Овој теми до сада није била посвећена научна пажња. Решавајући друге проблеме, пре свега оне који се односе на питања везана за појам стила, историчари српске уметности су сакупили обиман фонд информација о портретима племића, архитектонским здањима као и другим предметима којима је племство било окружено, док се у архивима чувају племићке повеље. Истраживања у домену културне историје дала су податке о животном устројству племића у Хабзбуршкој монархији. Међутим, до сада је изостао покушај да се испита однос феномена визуелне репрезентације и племства као једног елемента српског друштва, те како се тај однос манифестовао у српској култури у Хабзбуршкој монархији током XVIII века. Стога, примењујући савремене методолошке приступе, овај рад представља потпуно оригиналан научни допринос изучавању европског нововековног племства и једног од могућих начина схватања широког појма визуелне репрезентације.

У овом раду се утврђује шта се на основу портрета, грађевина, задужбина и легата, односно писама и повеља као визуелних и вербалних сведочанстава, може закључити о репрезентовању племства у српској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији. Да би то било могуће, Александра Человски је у раду најпре испитала одлике европског нововековног племства, а потом и положај православно оријентисаних поданика у оквиру целокупног племићког staleжа Хабзбуршке монархије са нагласком на Краљевину Угарску. Тиме је по први пут у научним истраживањима ово племство сагледано кроз његов положај у православној заједници окупљеној под окриљем Карловачке митрополије, али подједнако и у широј перспективи различитих облика хијерархије унутар Хабзбуршке монархије. У раду је као примарни контекст продуковања и употребе уметности и визуелне културе под окриљем нововековног племства истакнут патронажно-пропагандни механизам. Он подразумева постојање јавне сфере чији су племићи интегрални чинилац, и у оквиру које они поручује портрете како би била овековечена њихова јавна делатност, подижу нове грађевине чија величајност има задатак да представља њихове врлине и систем вредности, постају ктитори и приложници храмова и чине задужбине које сведоче о њиховој моћи, благородности, племенитости, угледу и достојанству. На тај начин у дисертацији је утврђено у каквом односу стоји визуелна

репрезентација племства у српској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији наспрам чињенице да је реч о ситном православно оријентисаном племству под окриљем доминантно католичке монархије.

Како се визуелна репрезентација племића заснива на претварању финансијског капитала у дела лепих уметности и племенитих активности, у раду је разматрана и количина средстава инвестираних у изградњу жељене јавне представе изражена кроз цене прибављања племићких повеља, трошкове подизања нових архитектонских здања, средстава одвајаних за ктиторско-приложничке активности. Портрети племства су сагледани као брижљиво срачунате визуелне целине које заступају врлине и вредности портретисаних личности а видљиве су кроз анализу акцесорног симболизма. Систематично истраживање извора, уметности и визуелне културе настајалих за потребе племства у сврху анализе њихових примарних функција не представља једини могућ и легитиман истраживачки приступ, али јесте од изузетне важности за стицање поузданијих сазнања о српској култури XVIII века.

Анализа елемената који су доприносили изградњи јавних представа имала је за циљ прецизније одређење положаја племства у српској култури XVIII века. На тај начин су продубљена знања и преиспитане досадашње историографске тврдње о овом сталежу. То је остварено најпре сагледавањем ширег културно социјалног окружења племића и претендената на тај статус, што је било видљиво кроз разматрање личности са којима контактирају или сарађују, кроз брачне стратегије и укључивање у догађаје од општег интереса. Разматрање начина изградње јавних представа путем ликовних уметности и визуелне културе код појединачних породица и њихових припадника – међу којима се нарочито истичу Текелије, Стратимировићи, Андрејевићи, Рашковићи, Анастасијевићи и Ђурковићи, посебно је допринело продубљењу знања о племству и његовој позицији у српској култури XVIII века. Осим тога, у племићким повељама су конституисани грбови који су потом бивали репродуковани на печатима, фасадама грађевина, надгробним обележјима и портретима. Стога су племићке повеље у раду сагледане као централни визуелно-вербални елемент и залог спровођења визуелне репрезентације овог сталежа.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

Потпуно прецизни подаци о броју племића Хабзбуршке монархије који су били под духовним патронатом Карловачке митрополије за сада нису доступни. Кроз испитивање визуелне репрезентације, у дисертацији је потврђена полазна хипотеза да је број православних породица које чине Хабзбуршко племство у XVIII веку био одређен специфичним политичко-религиозним контекстом. Реч је о православним поданицима монарха чији је централни ослонац припадност тој конфесији, односно Карловачкој митрополији.

Кроз испитивање идејне основе за поручивање портрета, подизање нових, велелепних здања профане или сакралне намене, добротинства и приложничке активности, у дисертацији је потврђена полазна хипотеза да су племићи српске етничке и православне верске припадности у Хабзбуршкој монархији XVIII века спроводили визуелну репрезентацију односно продуковали и употребљавали уметност и визуелну

културу са циљем изградње жељене јавне представе. Мада је племићки сталеж изразито хијерархизована и са тим у вези прилично хетерогена групација, у европској научној заједници се више пута до сада као исправна показала теза да је ослањање на визуелну културу са циљем изградње домена ауторитета и моћи представљало општу одлику овог сталежа, што се јасно видело и у овом раду.

Дисертацијом Александре Человски је потврђено да се припадност племству Хабзбуршке монархије манифестовала и у стратегијама изградње јавних представа високе јерархије Карловачке митрополије. У досадашњој историографији је скренута пажња да су високи јерарси Карловачке митрополије били припадници племићког сталежа Хабзбуршке монархије, док је у овом раду посебна пажња посвећена анализи оних елемената визуелне репрезентације високих јерарха који на симболички начин указују на њихову припадност племству. Тиме је дат допринос разумевању сложеног положаја у којем су се карловачки митрополити налазили током XVIII века.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

На почетку дисертације су изјаве захвалности, сажетак на српском и енглеском језику те списак скраћеница. Након тога следи **Увод** у коме су истакнути основни методолошки ослоњци спроведеног истраживачког процеса, досадашњи историографски доприноси и циљ истраживања.

Племство Краљевине Угарске у XVIII веку је поглавље које следи након Увода и у њему се најпре сагледава структура племићког сталежа подељеног на *Високо племство* и *Нисше племство*, након чега су испитана *Права и привилегије племића*, и истакнута теоријска расправа која је била концентрисана на питање „*Плава крв*“ или *врлина: шта је племенитије?* У последњем делу овог поглавља размотрено је *Ново племство – племство по заслугама*.

Друго расправно поглавље носи наслов **Портрет у визуелној репрезентацији племства** и ту је најпре изведен *Оквир за тумачење*, након чега је испитано какву идејну позадину и форму може имати *Портрет заслужног „верног поданика“*, и након тога какве идејне основе имају *Коњанички портрет* и *Портрет племкиње*.

Потом следи поглавље **Репрезентовање племства у визуелној култури** у коме су прво испитани *Повеља и грб* као основни симболи племићког статуса, након чега је размотрен *Идеал животног устројства* нововековног племства, испитано *Образовање и васпитање* племкиња и племића, њихове *Брачне стратегије* те *Уметничка патронажа и прилагање Цркви*.

Четврто расправно поглавље има назив **Изградња величајности** односећи се на архитектонске подухвате племства у сврху изградње жељене јавне представе. У овом поглављу испитано је како су *Породична кућа* и *Племићка курија* доприносиле конституисању и одржавању племићког статуса, након чега су истакнуте *Архитектонске целине сакралне намене* као веома битно средство визуелне репрезентације духовног и световног племства са чим су у вези и *Грбови при храмовима*.

Потом у раду следи **Закључак**, писани **Прилози**, **Списак илустрација**, **Илустрације**, **Извори и литература** и напослетку **Биографија аутора**.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

„Визуелна репрезентација племства у српској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији“ је целовит рад који у погледу предмета истраживања, циља и остварених резултата нема претходника у оквиру домаће и стране историографије. Њиме је учињен значајан научни допринос разумевању стварања уметничких дела у српској и европској култури XVIII века и изучавању феномена визуелне репрезентације. Нарочиту вредност ове дисертације представља методолошки приступ којим је у српској историографији дато ново сагледавање племства као композитног и важног сталежа у оквиру монархијског друштвеног уређења. Надградњом досадашњих сазнања о племству остварено је прецизније одређивање његовог положаја и улоге у српском друштву XVIII века. Истраживање је допринело и бољем разумевању положаја племића српске етничке односно православне конфесионалне припадности у оквиру целокупног племићког сталежа Хабзбуршке монархије и у ширем европском контексту. Од посебне је важности и то да је овом дисертацијом учињен први корак у истраживању односа визуелне репрезентације и племства у српској култури са феноменолошких позиција.

6. Закључак:

Дисертација Александре Человски „Визуелна репрезентација племства у српској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији“ написана је у потпуности у складу са одобреном пријавом дисертације. Ауторка је аналитички и са пуном пажњом представила резултате свога истраживања које је подразумевало и теренски рад, односно истраживање у најзначајнијим српским институцијама културе и у више значајних институција у Бечу. Овом дисертацијом Александра Человски је критички сагледала досадашња знања о племству и његовом положају у српском друштву и култури XVIII века, те уобличио оригинално и самостално научно дело засновано на познавању визуелног материјала, писаних извора и референтне литературе о теми истраживања. Напослетку, она је овом дисертацијом детаљно и егзактно истражила и приказала начине изградње јавне представе и статуса хабзбуршког племства под духовним окриљем Карловачке митрополије путем ликовних уметности и визуелне културе. Стога Комисија закључује да су се стекли услови за одбрану докторске дисертације Александре Человски.

Потписи чланова комисије:

др Владимир Симић, ванредни професор
Филозофски факултет,

Универзитет у Београду
(ментор)

др Игор Борозан, ванредни професор
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

др Јелена Тодоровић, редовни професор
Факултет ликовних уметности
Универзитет у Београду

др Бранко Бешлин, редовни професор
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду